

ВЕДА

VEDA

Навукова-Літаратурны
часапіс

Выдаець Крывіцкае
(Беларускае)

Навуковае Таварыства
Пранціша Скарыны

Kryvian (Whiteruthenian)
Scientific and Literary
Magazine

Published by
Francis Skoryna
Kryvian (Whiteruthenian)
Society of Arts
and Sciences
in the U. S., Inc.

Address: 6 Vandervoort Place, Brooklyn 37, New York, U. S. A.

1952, студзень

Цана 30 ц.

№ 1 (6)

January 1952

Я. СТАНКЕВІЧ
пры ўчастцю Ант. Адамовіча

**МАЛЕНЬКІ
МАСКОУСКА-БЕЛАРУСКІ
СЛОЎНІЧАК ФРАЗЭОЛЁГІЧНЫ
I
ПРЫКАЗКАЎ**

ПЕРАДМОВА

Прыказі не даслоўна перакладаюцца, але адпаведнай прыказаю, што ёсьць у іншай мове. Падобна-ж і спэцыфічныя фразы. Дзеля таго патрэбны апрычоны слоўнік фразэолёгічны і прыказаў. Аўтар маў наўвеце ня ўсі прыказі маскоўскія, але адно тыя, што некаторыя Беларусы тады-сяды ўжываюць — дыкжэ дзеля таго, каб, прыпомнеўшы адпаведную прыказку або спэцыфічную фразу беларускую, адвучыць ад ужыванья маскоўскае. Ведама, і з гэтага гледзішча слоўнічак далёка ня поўны. Галоўная прычына гэтага ў ненормальных варунках ваеннага часу, калі нельга дастаць ані патрэбных кнігаў, ані часта на'т собскіх запісаў.

Разам із маскоўскімі пададзена колькі прыказкаў царкоўнаславянскіх.

Перакладзена тутка і колькі прыказкаў лацінскіх, бо іх такжа ў нас ужываюць, а немагчыма было выдаваць асонаага слоўнічка лацінскіх прыказаў. Лацінскія прыказкі разъмешчаны за маскоўскімі ў парадку лацінскага альфабету.

Ля беларускіх прыказкаў і звычайных фразаў паказана, дзе яны запісаны, або скуль, зь якога друкаванага матар'ялу ўзяты, выпісаны. Калі ў друкаваным матар'яле паказана месца запісу, дык і мы, побач із друкаваным жаралом, падаём скуль паходзе фраза, надрукаваная ў гэным жарале. Прыйклад: Н. (Чч. 107). Гэта значыць, што прыказка ўзята з бачыны 107 кніжкі Чачотавай, а туды яна лучыла будучы запісаная ў Наваградчыне. Калі просьле прыйкладу падана два або колькі месцаў запісу, дык першае месца датычыць прыйкладу ў фразы, а засталыя толькі выяснянай прыйкладам фразы.

Ведама, фразы, прыказкі і інш. пашыраныя ня толькі ў месцу іх запісу, але шмат шырэй, звычайна па ўсёй Беларусі.

Месца запісу паказана дзеля гэткіх увагаў:

а) Гэтага вымагае навуковы запіс і навуковае выданье матар'ялу;

б) У нас ё людзі, ад каторых, з прычыны іх малога веданья беларускае мовы або злое волі, часта можна пачуць: „Выдумана!”, „Ня кажуць!”, „Нідзе ня чуваць!”. Дык, тарнуючыся да варункаў, і дзеля гэткіх людзёў, паданы месцы запісаў.

Лучыла колькі фразаў, агульна пашыраных і ведамых, але без абазначанья месца запісу. Так яны ў паданы.

Усе — і прыйклады із старых памяткаў — пададзена подле цяперашняя права пісці.

Аўтар.

У Менску, 9, VII, 42 г.

ПЕРАДМОВА ДА 2-ГА ВЫДАНЬНЯ

Гэты слоўнічак аўтар быў здаўшы да друку выдавецтву ў Менску ўлетку 1942 г., але надрукаваны ён быў, разам із разглядам некоторых слоўных групаў, ажно ў чырвіні 1944 г. Дарма што гэта быў час адыходу нямецкага і надыходу расійскага войска, выдавецтва і т. зв. Беларуская Цэнтральная Рада, ад каторай выдавецтва залежыла, малі поўную магчымасць забраць, калі не надрукаваныя кніжкі, то прынамся матрыцы слоўнічка. Але яны гэтага не зрабілі. Дзеля таго захаваліся толькі маіх колькі экзэмпляроў аўтарскіх.

Перад зданьням цяпер у друк другім наваротам, аўтар маў сумлевы, ці варта друкаваць такі маленькі слоўнічак. Але разва жыў, што варта. І маленькі слоўнічак дасыць адпаведную да свае велічыні карысць. Апрача таго, можа ён заахвоціць іншых зьбіраць (запісаваць, выпісаваць) арыгінальныя беларускія фразы, каб прыгатаваць вялікі фразэолегічны слоўнік беларускі, да каторага гэты маленькі будзе часткаю гатовага матар'ялу. А фразэолегічны слоўнік нам вельмі патрэбны. Кажная мова розыніцца ад іншых моваў ня толькі сваймі словамі ды іх фонетычнымі й граматычнымі хорамі, але таксама сваесаблівымі, неперакладанымі даслоўна на чужбы мовы фразамі.

Аўтар.

У Нью Ёрку, Студзень 1952.

СКАРАЧЭНЬНІ

Мясцовасці.

- Ар. — сяло (весь) Арляннаты, Краўскае вол. Ашмянскага пав.
- Аш. — Ашмянскі павет.
- Барн. — Баранавіцкі п.
- Барс. — Барысаўскі п.
- Бр. — Браслаўскі п.
- Буда — местачка Буда (Будслаў) Вялейскага п.
- Вал. — Валожынскі п.
- Вял. — Вялейскі п.
- Вяліс. — Вяліскі п.

Віл. — Віленскі п.

Вк. — Ваўкавыскі п.

Войш. — Сяло Войштавічы Вішнеўскае вол., Валожынскага п.

Доры — сяло Доры, Пяршайскае вол., Валожынскага п., запісы зроблены у Н. Арсеневай.

Др. — Дрысенскі п.

Заўшыцы — с. Заўшыцы, Вязненскае вол., Слуцкага п., запісана ад Пл. Жарскага.

Дз. — Дзісенскі п.

Іг. — Ігуменскі п. падаў Ант. Адамовіч.
 Імсь. — Імсьціслаўскі п.
 Л. — Лідзкі п.
 Лпл. — Лепельскі п.
 М., Язь., Ч., Ст. Дз. — Мікалаеўская, Языненская, Чэрская й Стапанпольская вол., Дзісенскага п.
 Mix. — сяло Міхалкавічы, Лагойскага раёну, Менскага п.
 Мл. — Маладэчанскі п.
 Mn. — Менскі п.
 Н. — Наваградзкі п.
 Нзб. — Навазыбкаўскі п.
 Пархв. — Пархвенава ля Докшыцаў, Вялейскага п.
 Пц. — Полацкі п.
 Ск. — Сакольскі п.
 Сл. — Слонімскі п.
 Ст. — сяло Старына Сымілавіцкага раёну Ігуменскага пав.
 Прыклады выпісаныя з „Краёвага слоўніка Чэрвеншчыны” М. Шатэрніка.
 Сц. — Слуцкі п.
 Съв. — Свянцянскі п.
 Съп. — с. Сыпягліца, Вішнеўскае вол., Вялейскага п., слова паданы др. В. Тумашом.
 Укр. — с. Укропава, Палачанскае вол., Маладэчанскага пав.

Літаратура.

Аль кіт, Аль кітаб — Аль Кітаб Крыўіцкага Музэю Ів. Луцкевіча ў Вільні.
 Ант. — павесьць „Антон” Максіма Гарэцкага.
 Вел. — Куз. — И. Кузмин: Ма-

териалы для изучения говоров Великского у. („Известия по р. яз. и сл.” 1930. № 1.).
 ГСЛ. — Максім Гарэцкі: Невялічкі беларуска-маскоўскі слоўнік. Вільня 1921.
 Дуб. — з твораў поэты Вал. Дубоўкі.
 ЗСД. — Зарэцкі М.: Съцежкі-дарожкі.
 ДЗД. — Максім Гарэцкі: Дзьве души.
 КСЛ. — Касьпяровіч М.: Краёвы слоўнік Віцебшчыны, 1927.
 ЛБ. — Federowski M.: Lud Białoruski, IV.
 ЛНЧ. — Лынкоў: На чырвоных лядах.
 МА. — Менскія акты, выпуск першы, Менск 1931 г.
 Марц. — з твораў В. Дуніна-Марцінкевіча.
 НЗ. — павесьць „Нядоля Заблоцкіх” Калюгі.
 НК. — Нікіфароўскі (зъ ягоных записаў этнографічных у Віцебшчыне).
 НКП. — Полупословицы и полу-поговорки, употребляемые в Витебской Белоруссии. Посмертный труд Н. Я. Никифоровского („Записки с-з отд. имп. рус. геогр. о-ва, кн. 2, 1911 г.”).
 Нсб. — Сборник Белорусских пословиц, составленный И. И. Носовичем, Пецярбург 1874 г.
 Нсл. — Беларускі слоўнік Насовічаў.
 ПНЗ. — Полевой: О языке насе-

ления Новозыбковскага у.
Ром. — Беларускі зборнік Рамана.

РСБ. — Растворгев П.: Северско-белорусский говор.

СК. — Казкі Сяржптуўскага (запісаныя ў Случчыне).

Стт. — Статут Літоўскі 1588 г.
ў перадруку I. Лаппы, Коўня 1938 г.

Шсл. — Шатэрнік М.: Краёвы слоўнік Чэрвеншчыны, Менск 1929.

Чч. — Czeczot J.: Piosnki wiesnicae z nad Niemna i Dzwiny.

Цыфры усюды паказуюць бачны, з выняткам ЛБ., дзе паказуюць нумары прыказкаў і фразаў.

I. ФРАЗЫ.

Абсолютно весь, абсолютно все и т. д. — Увесь чиста, усё чиста і г. д. АР.; ИГ.

Бог на помощь! — Памажы Божа! АР.; ИГ.

Большое дело! — Вялікае съята! АР.

Броситься бежать — Пусьціца ўцекі. АР. Пусьціца наўцекі. АР.; Гушча („Полымя” III-IV, 10).

В этом году, в текущем году — 1) Сёлета. АР.; ИГ.; 2) Сяголета. ИГ.; 3) Сягалета. ВАЛ.; ВЯЛ.; МЛ.

В прошлом году — Летась. АР.; ИГ.

В первых числах месяца — Першымі днямі месяца.

В последних числах месяца — Апошнімі днямі месяца.

В зависимости от — Як да. В зависимости от вкуса — одному нравится, другому нет — Як да смаку — аднаму падабаецца, а другому не.

В слепую — Безвач. ИГ.

В то время как — 1) Тымчасам як, 2) Тым-жа часам, 3) Тым часам-жа. Ему жилось хорошо, в то время как брат его совершенно опустился — Ён меўся добра, тымчасам як (тым-жа часам, тымчасам-жа) брат ягоны чыста заняпаў. ИГ.

В том-то и дело — То-ж ба то. ИГ.; АР.

В ус не дую (не дуешь, не дует и т. д.) — Не шманаю. АР.; ИГ. Пазіраў на пана Цыбульскага, што вось ні аб чым не шманае. ЛЫНЬКОУ („СУСТРЭЧЫ” 162).

В шутку — На съмех. Я в шутку сказал — Я на съмех сказаў. ВК. (ЛБ. 7371).

Вделать дверь, окно — Прыйсадзіць дзъверы, акно. НКП. 150.

Велика вещь! — Вялікае съята! АР., гл. „Большое дело!”

Войти в расположение — Убіцца ў ласку. ИГ.; АР.

Волею - неволею — 1) Хоцькі-няхощкі. ИГ.; 2) Хоця-ня-хощя. Хоця-ня-хощя, а давядзеца неяк ёй перадаць. ЗСД. 84.

Вот действительно! — Ато ж але! ВК.

**Впялить глаза — Үзорыцца.
ЗАЎШЫЦЫ; Л.**

Да будет так, как Богу угодно — **Няхай так будзе, як Богу падабаецца.** ВК (ЛБ. 1029).

Да здравствует! — **Хай (няхай) жывець!**

Делать свод (в печи, в погребе и под.) — **Скляпеньне рабіць, звадзіць.** НКП. 151.

Делать уборку (в домашнем обиходе) — **Аглядатца. Паеедзэм пад вечар, а не — то заўтра раніцою,** — так сказаў ды пайшоў ён аглядатца. Скончыў vogлядку Юстап — перасьціхла і мяцеліца. (НЗ 37). Шмат vogлядкі ў хаце: пакуль агледзішся, дык і на поле йсьці пара. АР.

Держать слово — **Пры слове стаяць.** Хто каму што прырачэ, пры слове стаяць. Аль кіт, 36616; Заўшчыцы.

Доброго утра! — Дабрыдзень! ВЯЛ.; ІГ.; ИМСЬ.

Досвиданія! — 1) Заставайся здароў! Заставайцеся здаровы! ІГ.; АР.; 2) Бывай здароў! Бывайце здаровы! Тм.; 3) Да пабачаньня!

Драть перья (для подушки, пуховика) — **Пер'е скубсьці, скубаць.** АР.; НКП. 148.

Ежегодно — **Што году.** ІГ.; Ежедневно — **Што дня.** ІГ.

Ежемесечно — **Што месяца.** ІГ. Ежеминутно — **Што часіны.** ІГ.

Еженедельно — **Што тыдня.** ІГ.

Ёму-то — Дыкжэ яму. АР.; ІГ.

Заделывать в пирог начинку — **Крыпаць пірог.** НкП 147. Пирог с начинкой — **крыпаны пірог, з накрыпкаю.** Тм.

Зажаривать яичницу — 1) **Смажыць яечню.** НкП 147; 2) Калі на малаццэ, дык **пражыць яечню.** Тм.

Зажаривать мясо — **Смажыць скароміну** (ялавічыну, лтушкі, каўбасы). НкП. 147.

Заморить червяка — **Прагнаць першы голад.** АР.

Запекать мясо (в горшке, плошке) — **Пражыць скароміну.** НкП 147.

Запивать, запить (водою, молоком и пр.) — **Праганіць, прагнаць** (вадою, малаком і інш.). **Прагані бульбу, кашу малаком.** АР. **Прагані хлеб вадою, масълёнкай.** Тм.

Здравствуй! здравствуйте! — **Дабрыдзень!** ВЯЛ.; ИМСЬ. (калі нараніцы або удзень) і **дабрывечар!** Тм. (калі ўвечары); 2) **Дабраслаў!** Барс.; Лпл.

И надо же было, и угораздило — **I собіла-ж. I собіла-ж нам наскочыць на іх.** ЛЫНЬКОУ („СУСТРЭЧЫ“). **Пану собіла зручна прадаць колькі вагонаў заляжалага сукна.** Тм., 114. **Собіла-ж яму аддаць гэтыя тры залатоўкі.** Тм. 116. **Собіла-ж Юстапу на такі благі час ды з та-кім смачным мясам... якраз лу-чыць.** НЗ. 30.

Иди к чорту! — Ідзі ў балота!
НкП. 148.

Идти на встречу — 1) Пераймаць. АР.; Чч. 66.; 2) **Ісьці на пярэймы.** АР.; Н. (Чч. 86).

Изнууртаться работаю — Жыльле выцягаваць. НкП. 154.

К будущему году — Да налецьця. ІГ. **Бульбы ня стала дналецьця.** Ант. 43.

К слову пришло — З гаворкі вышла. АР.

К стати говоря — Да слова кажучы. Шсл. **Да слова кажучы і ты варт нечага.** Ст.

К чорту на кулички — За съвет. АР.; ДЗ.

Как говорится — Казаў той. ВЯЛ.; ІГ.

Как ни в чем не бывало — Як ніколі нічога. ІГ.

Как поживаешь, поживаете? — Як маешся, маецесь? АР.; ІГ.

Как следует — Як мае быць. АР.; ІГ.

Как угодно — 1) Як хаяць. ІГ.; 2) **Як хоця.** **Можна яе караціць, даўжыць як хоця.** ЗСД. 182.

Как-то — Якайсь, якайся, неяк. Как-то так он сделал — **Неяк гэтак ён зрабіў.** АР.; ІГ.

Какое тебе (ему, вам и т. д.) дело? — Што табе (яму, вам і інш.) **за дзела?** АР.

Какой-то — 1) Якісъ, якісъці. ІГ.; 2) **Нейкі.** **Якісъці пан ехаў.** ДОРЫ.

Какой угодно — Які хаяць. ІГ.

Кастрировать (коня, быка, борова) — Лягчаць, ск. выпакла-

чаць, пакладаць, ск. выпакла-даць (жарабца, быка, кнура). АР.

Кататься (на коньках, санках) — Коўзацца. Н. (Чч. 80); **Доры; ІГ.** **Дзеци коўзающца на санках.** ДОРЫ.

Клевать зерна (о птицах) — Дзяйбаць зерніты. НкП. 150. На съмех кажацца і ў дачыненьню да людзёў: чалавек дзяйбае яду, гарэлку. Тм.

Когда-то — 1) Калісъ, калісъці. **Доры; ІГ.; 2) некалі** АР.

Колотить вальком (на озере, реке) холст, белье — Пярыць палатно, хусьце. АР.

Колоть дрова — Біць дровы. АР.

Кому-нибудь — Каму колечы. Доры.

Кому угодно — 1) Каму хаяць. ІГ.; 2) **Каму хоця.** **Лес раздаюць каму хоця.** ЗСД. 237.

Который час? — Колькі гадзінаў?

Куда глаза глядят — 1) За вачыма. Идти в свет, куда глаза глядят. — **Ісьці ў съвет за вачыма.** Пойду, куда глаза глядят — **Пайду за вачыма.** СК. 2) **Перад сабой.** — **Куды ідзеш?** — **Перад сабою.** ДОРЫ.

Куда угодно — 1) Куды хаяць. ІГ.; 2) **Куды хоця.** **Можа хадзіць куды хоця.** ЗСД. 245.

Куда-то — 1) Кудысь, кудысьці. ІГ.; ДОРЫ; 2) **Некуды.** АР.; ІГ.

Лишиться чувств — Замлець.
ІГ.; АР.; ДОРЫ.

Ломаться в открытую дверь
— Біцца ў вадчыненая дзъверы.
АР.

Любой — Які любя. Ар.

Мгновенно — Як слова мовіць. ВК. (ЛБ. 7446). Як слова мовіць, мне ся здала так. АЛЬ КІТ. 2) Як га. **ВОЙШ.**

Между прочим — **Між іншага.**
Между тем — 1) **Тымчасам,**
2) **тымчасам-жа,** 3) **тым-жа часам.** Мало сделано, а между тем много следует сделать — **Мала зроблена, а тымчасам (тым-жа часам, тымчасам-жа) шмат трэба зрабіць;** 4) **Прымеж таго.** Прымеж таго ён уцёк. НСЛ. 505.

Метко сказано — 1) **Сказаў,** як звязаў. АР.; 2) **Сказаў, як уцяў.** ДОРЫ.

Мурлыкаць — 1) Весьці курну. АР. **Кот курну вядзе.** Тм. 2) **Пяяць хурну.** НкП 150. Кажацца вылучна аб катох.

На всякий случай — **Дзеля ўсяго дзеля.** АР.

Набивший руку — Навытырыўшыся. НК.

Набить руку — Навытырыца. Нк.; М., Яз., Ч., СТ. ДЗ.

Набить оскомины — Нагнаць аскомы. АР.; ДОРЫ; ИГ.

Набитый дурак — Чысты дурань. Ар.; ДОРЫ; ИГ.

Навестить больного — Даведацца хворага. АР.; ДОРЫ. Да-ведаешся цёткі другім разам. АНТ. 77. **Домна!** даведацца цябе

(хворую — Рэд.) **прышлі.** Тм. 125.

Навещать — Давядатца. АР.

Настилать пой — Масьціць (хату і інш.).

Настилать потолок — Століць (хату, сывіран і пад.). НкП.

Начать держать себя независимо — 1) **Паняць волю.** Чч. 66; 2) **Паняць сваю волю.** ДОРЫ. Твая жана Кацярына сваю волю паняла, твае коні вараныя паза-ежджавала (з нар. песні). **ВОЙШ.**

Не поминайте лихом — **Не ўспамінайце благім словам.** АР.

Неважно — 1) **Такой бяды.** АР.; ИГ.; 2) **Малой бяды.** АР.; ИГ.

Несмотря на — 1) **Дарма што.** Несмотря на осень, было тепло, как летом — **Дарма што восень,** а было ўёпла, як улетку. ИГ. Разумны поп быў, дарма што піў. АНТ. 32; 2) **Не зважаючи.** Не смотря ни на что, он вышел из дома — **Не зважаючи ні на воста,** ён выйшаў з дома. ИГ.

Нет ничего удивительного — **Няма дзіва.** Ар.

Ни зги не видно — 1) **Цёмна, хоць коль вочка.** БАГУШЭВІЧ; 2) **Цёмна, хоць вока выкалі.** ИГ.; СК.; ДОРЫ.

Носить (одежду) повседневно — **Насіць паштадзень.** АР.

Обратить (обращать) внимание — 1) **Узяць (браць) увагу.** Надо обратить внимание на это — **Трэба ўзяць увагу на гэта.** Не обращай на него внимания

— Не бяры на яго ўвагі. 2) Мець увагу. А дзядзька браў блінцом спавагу, бо на Міхала меў увагу. „НОВАЯ ЗЯМЛЯ”. Маючи на Вінцэнтага за яго беднасьць лепшую ўвагу, зойдзем да Юстапа. НЗ. 8.

Одеть узду — Забротаць. НкП. 150.

Одно удовольствие! — Любата адна! Ар.

Одолеть (исполнить, закончить) работу — Адужыць, здужыць работу, рабоцінку. НкП. 148.

Оказывать помощь — Даваць помач. Ар.; ВОЙШ. Тым непрыяцелям помач даваў. Стт. 67-5.

Она-то (и под.) — Дыкжэ яна (і пад.). Ар.; ІГ.

От него-то — Дыкжэ ад яго. Ар. От него-то и принуждены были защищаться — Дыкжэ ад яго і мусілі бараніцца.

Перебиваться кое-как — Мадзець. ВЕЛ. — КУЗ. 197.

Переменять, переменить бревна при ремонте строения — Ператрасаць, ператрэсці, перасыпаць, перасыпашаць хату, хлеў, пуню і інш. НкП. 152.

По давно — 1) пагатове. Ар.; 2) Пагатовю. А еслі катораму народу ўстыд праў сваіх ня ўмешці, пагатовю нам. СТт. 17.; 3) Пагатоў. ІГ.

По мне — Па дзеля мяне. Ар. По мне, что хотите делайте — Па дзеля мяне, што хочаце рабеце. Ар.

Поджаривать искрошенное сало — скваркі скварыць. АР.; НкП. 147.

Пожалуйста — Калі ласка. АР.; ІГ.

Понукать к работе — Прыганияць да работы. АР.

Посетить кого — Даведацца да каго. АР.; ДОРЫ. Чаму да нас ніколі даведацца ня прыдзеце? ДОРЫ.

После того — Патым таго. ВЕЛ.-КУЗ. 188.

Пошел не солено хлебавши — Пайшоў, як мыла зьеўшы. Ар. Пайшоў, як пабіты сабака. Ар.

Придти в себя — Агоўтацца. ІГ.; ДОРЫ.

Придти в чувство — 1) Адысьці. ІГ.; ДОРЫ; 2) Ачунець. БУДА.

Принести пользу — Даваць карысьць. ВОЙШ.; АР. Корова приносит пользу человеку — Карова дае карысьць чалавеку.

Приятного аппетита! — Сыць, Божа! АР.; ДОРЫ; ІГ.

Разве это впервые? — Ці гэта пяршыня? АР.; ІГ. Гэта яму не ўпяршыню. ДОРЫ

С иголочки — Як з голкі зъяны. ВК. (ЛБ. 2904).

Сделать одолжение — Зрабіць ласку. АР.; ДОРЫ; ІГ.

Сего ради — Дзеля гэтага. Дзеля таго. АР. ВОЙШ.

Слава Богу! Дзякую Богу! ДОРЫ.; ІГ. Дзякую Богу, дождж пайшоў. АР.

Слава Тебе, Господи! — Дзя-

куй Табе, Божа! АР.; ДОРЫ; ИГ.

Слово в слово — **Слова ад слова.** Рачыў расказаці тыя дастамэнты слова ад слова да кніг сваіх гаспадарскіх упісаці. Ліст Вял. Кн. 1571 г. (Пташицкій.: Кн. Пуз. 58). Ліст... слова ад слова так ся ў сабе маець. Ліст 1633 г. (Тм. 76).

Служить обедню — **Імшыць.** ВОЙШ. (ужываеца звычайна ў дачыненіню да каталіцкае царквы).

Смотря по — **Як да.** Як да чалавека — адзін пусьціць, а другі й ня пусьціць. ИГ.; ДОРЫ.

Снискать расположение — **Убіцца ў ласку.** ИГ.; АР.; ДОРЫ.

Совершенно весь, совершенно все и т. д. — **Увесь чиста, усё чиста і г. д.** ИГ.; АР.; ДОРЫ.

Совершенно ничего — 1) **А нічога.** ДОРЫ.; ИГ.; АР.; 2) **Нічагусенъкі.** Тм.; 3) **Ані.** Тм. **У кішані а нічога.** ДзД 67. Совершенно ничего нет — **А нічога няма (нічагусенъкі няма, ані няма).** ДОРЫ.; ИГ.; АР.

Совершенно никого — 2) **А нікога.** АР.; ВОЙШ.; Доры.; ИГ. 2) **Нікагусенъкі.** Тм.; 3) **Ані.** Тм.

Спокойной ночи! — **Дабранач!** ИМСЬ.; ДОРЫ; ИГ.; ВК. (ЛБ. 10043).

Стало быть — **Знакам тым.** ИГ.

Стать на дыбы (о лошади) — **Стаць дубам.** Міх.; **Стаць дубка.** АР.; Міх. Конь стаў дубам. Міх.

Сабака, конь стаў дубка. Міх.; АР.

СтираТЬ белье — **Мыць хусьце.** ВОЙШ.

Стирка белья — **Мыцыцё хусьця.** ВОЙШ.

Столько времени (прошло)! — 1) **Ня цеперся!** Вось пасьцялі ды кладземся спаць: ужо ня цеперся. НЗ. 32; 2) **Ці цеперся!** АР.; ИГ.

Столько-то — **Толькі ў толькі.** Выдача завтраков производится в столько-то часов — **Сынеданьні выдаюць у толькі ў толькі гадзінаў.**

Так Богу угодно — **Так Богу ўпадабалася.** Вк. (ЛБ. 849).

Так и быть — **Такой бяды.** АР. Давай-же закурю, так и быть — **Дай-жа закуру, такой бяды.**

Так сказать — **Казаў той.** ИГ. Жывое, Богам створанае хараство, казаў той. ДзД. 170.

Так-то — 1) **Дыкжэ гэтак.** ДОРЫ.; АР.; ИГ. Так-то было сделано — Дыкжэ гэтак было зроблена. 2) **Так і так.** ИГ.; ДОРЫ.; АР. С ним так-то поступили — Зь ім зрабілі так і так. Таким образом — 1) **Такім парадкам.** ВК. (ЛБ. 5844); 2) **Гэт-кім парадкам;** 3) **Гэн'кім парадкам.**

Такой-то — **Такі ў такі.** ИГ.; АР.

Тем паче — 1) **Пагатове.** АР.; 2) **Пагатовю.** А еслі катораму народу ўстыд праў сваіх ня ўме-

ці, пагатове нам. СТТ, 17; 3) **Пагатоў.** ІГ.

Тише иди, едь — **Памалу йдзі,** едзь. ІГ.; АР.

То и дело — 1) **Абярняся.** АР.; 2) **То ба то.** ІГ. То ба то нурцу-
юць вочы ў прасторах. ДУБ.

Тогда как — 1) **Тымчасам як;**
2) **Тымчасам-жа;** 3) **Тымжка ча-
сам.** Он высок, тогда как его ро-
дители были малого роста — **Ён
высокі, тымчасам** (тым-жа ча-
сам, тымчасам-жа) **бацькі яго-
ныя былі малога росту.** ІГ.

Тогда-то — **Тады й тады.** ІГ.;
АР.

Трынъ-трава — **Ані шум ба-
равы.** ІГ.

Убавить спеси — **Porі пазьбі-
ваць.** Нсл. 454.

У черта на куличках — 1) **За
съветам.** АР.; 2) **Проці ліха на
ўзгорачку.** ІГ.

Унаследовать недвижимость — **Улезьці ў свою вячнінку, у
бацькаўшчыну (бацькаўшчын-
ку).** НКП. 151.

Упасть в обморок — 1) **Зам-
лець.** АР.; ІГ., гл. „Лишиться
чувств”. 2) **Абамлець.** ЗАЎШЫ-
ЦЫI.

Утолить жажду — **Прагнаць
смагу, смажку.** АР. Дз.; НКП.
145.

Утолять жажду — **Праганяць
смагу.** АР.; Дз. **Гаварыўшы трэ-
ба-ж, як тое кажуць, смагу пра-
ганяць.** АНТ. 12.

Хлеб да соль! — **Сыць, Божа!**
АР.

Хлебосольничать, принимать
гостей — **Станавіць, развадзіць**
стали. НкП. 152.

Чорт возьми! — Чорт яго бя-
ры! Каб яго чорт! Каб яго не-
мач! АР.; ДОРЫ.

Что касается — 1) **Што да;** 2)
Як на. Что касается меня, мне все
равно — **Што да (як на) мяне,
дык мяне усё роўна.** ІГ.

Что угодно — 1) **Што хация.**
ІГ.; 2) **Што хоця.** Гатоў быў зра-
біць што хоця. ЗСД, 219; 3) З
пытаньям — **Чаго трэба?** ІГ.,
АР.

Чтоб ты пропал! — 1) **Каб ты
спрօгся!** Н. (Чч. 91); 2) **Каб ты
спрүціўся!** ІГ.; 3) **Каб ты здох!**
ІГ.; АР.

Я (ты, он и т. д.) прав — 1)
мая (твая, ягоная і г. д. **праўда.**
АР.; ІГ.; 2) **Я добра кажу, ты до-
бра кажаш і г. д.** АР.; ІГ.

Я (ты, он и т. д.) удовлетво-
рен — **Досіць стала жаданью
майму** (твайму і г. д.). Аль Кіт.
122а3.

II. ПРЫКАЗКІ

Аще враг твой алчет, ухлеби
его — **Пірагом заткні горла зло-
сыніку.** НСБ. 127.

Быть баклушки — 1) **Байды
біць.** НСБ.; 2) **Лынды біць.** Л.;
3) **Брынды біць.** НСБ. 8; 4) **Бі-
бікі біць.** ВК. (ЛБ. 558).

Бог то Бог, но не будь и сам
плох — **Божа памажы, а ты дур-
ню, падбяжы.** ГЕРАНЁНЫ Л.

Бог видит, кто кого обидит —

1) Бог не цяля, бачыць круцяля. ВОЙШ.; АНТ. 101.; ІГ.; 2) **Бог не цяля, знае круцяля.** СК.; ВК. (ЛБ. 4022).

Бог не выдаст, свинья не с'ест
— **Калі Бог не папусьціць,** съвіння ня ўкусіць. НСБ. 62.

Бодливой корове Бог рог не дает — 1) **Ведаў Бог, што ня даў съвінні рог, яна-б увесь съвет пабала-б.** ВОЙШ.; 2) **Каб съвінні рогі — нікому-б ня было дарогі.** ДЗ.

Будет и наше время — 1) **Будзе й нашым рынку кірмаш.** АР.; 2) **Будзе й на нашай вуліцы съвіта.** АР.; 3) **Загляне сонца і ў наша аконца.**

В тихом омуте черти водятся — 1) **Ціхая съвіння глыбака** рые. СБВ.; ІГ.; 2) **Малое дзерва** ў карэнъ расьце. Л.; 3) **Хто ціха ходзіць, той густа месіць.** Н.

В чужое просо не суй носа — 1) **Калі ня п'юць, то й ня дзякую.** АР.; 2) **Дай спакой рэчы такой, то суседзкая справа.** ВК. (ЛБ. 5617).

Век живи, век учись — **Будзем вучыцца, пакуль съмерць лу-чыцца.** ВОЙШ.

Велика Федора, да дура — **Вырас да неба, а дурань як трэба.** АР.; ІГ.

Взялся за гуж — не говори, что не дюж — 1) **Калі ўлез у дугу — не кажы не магу.** ІГ.; 2) **Калі узяўся за гуж — не кажы, што ня дуж.** АР.

Видит око, да зуб неймет —

1) Бачыць карова, што на паве-ци салома. НСБ. 13; 2) **Смачны жабе гарэх, але зубоў Бог ня даў.** Л.; 3) **Бачыць вока, але ля-жыць высока.** ВК. (ЛБ. 8824).

Все люди, как люди, один чорт в колпаке — **Усі бабры дабры,** адна выдра — **ліха яе бяры.** НСБ. 17.

Всюду хорошо, где нас нет — 1) **На Падольлю пірагі на кольлю,** а мы прыйшлі і там іх не знайшлі. ВК. (ЛК. 5533); 2) **Там добра, дзе нас няма.** АР.

Всяк молодец на свой образец
— **Усякі гад на свой лад.**

Всяк по своему с ума сходит — 1) **Што галава, то розум.** ВОЙШ.; 2) **Як хто хоча, так на сваім бацьку плача.** ВОЙШ.; 3) **Спасеныіку рай, шалёнаму поле.** АНТ. 15; 4) **Вольнаму воля, шалёнаму поле.** ІГ.

Глаза видали, что покупали — **Бачылі вочы, што куплялі** (бралі), а цяпер плаще, хоць павылазьце. ВК. (ЛК. 8823).

Гол, как перст — **Гол, як кол.** АР.; НСБ. 26.

Головой стены не прошибешь — **Галавою муру не праб'еш.** ВК. (ЛК. 2566).

Голодной куме хлеб на уме — **Што каму на ўме, той тое даў-бе.** АР.

Два сапога — пара — 1) **Абое** — рабое. АР.; 2) **Адным возам** па піва едуць. ВК. (ЛБ. 8981); 3) **Усе чэрці аднэй шэрсьці.** СК. (ЛБ. 1708).

Десятая вода на киселе — 1)
Пень гарэў, а чорт ногі пагрэў,
 іскра пала ѹ радня стала. Дз.;
 2) Стрэчнай бабкі родны Хвейдар.

До свадьбы заживет — **Пакуль жаніцца — загаіцца.** АР.;
 ВК. (ЛБ. 9134).

Долг платежем красен — **Як баба да дзеда, так і дзед да бабы.** НСБ. 194.

Дорого, да мило, дешево, да гнило — **Таннае мяса сабакі ядуць.** НСБ. 161; ВК. (ЛБ. 4839).

Дорого яичко к красному дню — **Дождж у пару ўсё роўна, што золата.** Н. (ЛБ. 2056).

Дуракам закон не писан — **Дурны законаў ня чытае, ды свае мае.** ВК. (ЛБ. 2218).

Если-б знал, где упал, то соломинки-б подостлал — **Калі-б веданыне, дзе павалішся, валейбы там сеў.** МЛ.

Запас пить-есть не просит — **Запас бяды ня чыніць** Нсл. 178.

Знай сверчок свой шесток — Знай каток свой куток. ІГ.

Ищите и обрящете — 1) **Ня шукаючы, ня знайдзеш.** НСБ. 109.; 2) **Хто пытае, той ня блудзіць; хто шукае, той знаходзіць.** ІГ.; 3) **Хто шукае, той знаходзіць, хто пытае, той ня блудзіць, так суладжана ѹ народзе, навучаюць нас так людзі.** ДУБ.

Копейка рубль бережет — **Рубель із граша паходзіць.** ІГ.

Куда конь с копытом, туда и рак с клешней — 1) **І жук, і жаба, і чорт, і баба.** ВК.

Куй железо, пока горячо — **Ідзі, пакуль дзъверы адчынены, бо потым ня ўыйдзеш.** ВК. (ЛБ. 3223).

Лаптем щи хлебать — **Аборай хлеб кроіць.** МЕНСК.

Легок на помине — **Цюк — дзяцюк!** ВІЛЬНЯ.

Лес рубят, щепки летят — **Дзе п'юць, там і лълюць.** АР.; ВК. (ЛБ. 6037).

Лошади чужие, хомут не свой — погоняй не стой — **Ні бацька купляў, ні сын едзе.** Л.

Маменькин сынок — **Бабін дурань.** НСБ. 3.

Молодо — зелено — **Маладосьць — ўсё дурносьць.** ВОЙШ.

Мягко стелет, да жестко спать — 1) **На вуснах — мёд, а на сэрцы — лёд.** ІГ.; 2) **Мякка сцеле, ды мулка спаць.**

На безрыбье и рак рыба — **На бязылюдзьдзі і дзяк чалавек.** Кажацца на паходове, калі няма людзёў. НСБ. 82.

На Бога надейся, но сам не плошай — 1) **Памажы, Божа, але ў ты не лянуйся, нябожа.** ВК. (ЛБ. 4222); 2) **На Бога спадзяйвайся, але ў сам старайся.** ВК. (ЛБ. 7655); 3) **Божа, памажы, а ты, дурню, падбяжы.** ГЕРАНЁНЫ Л.

На воре шапка горит — **Хто парасё ўкраў, таму ў вушшу**

пішчыць. ВОЙШ.; Сл., ВК. (ЛБ. 5846).

Назвался груздем — полезай в кузов — **Калі падмеўся грыбом, то лезь у каробку.** ВК. (ЛБ. 3121).

Насильно мил не будешь — **Даганяючы не пацалуешся.** ВОЙШ.; НСБ. 36.

Нашла коса на камень — 1) **Чорт на паганага напаў.** АР.; ІГ.; 2) **Пад чорным лесам спаткаўся чорт ізь бесам.** ВК. (ЛБ. 1697).

Не все коту масленица — **Не заўсяды, як на дзяды.** ІГ.

Не смеяся чужой беде, своя нагряде — **Ня съмейся рабе, будзе і табе.** ВК. (ЛБ. 8021).

Не в один день Москва строилась — **Не за дзень Вільня становілася.** ВОЙШ.

Ни жив, ни мертв — **Ні съцяты, ні павешаны.** АР.

Ни ответа, ни привета — **Ні адказу, ні прыказу.** Ст.

Овес не по коню — 1) **Не па Юрку шапка.** АР.; 2) **Гэта краска не для твайго носу.** ВОЙШ.

Одним миром мазаны — **Адзін чорт малаиваў.** ВК. (ЛБ. 1637).

Оставьте предков вы в покое — **Знаю, што ты з Раю, ды як завуць, ня знаю.** Рай ё сяло Імсціслаўскага павету. НСБ. 50.

От прибыли голова не болит — **З прыбытку галава не баліць.** Н. (Чч. 114).

От худой птицы худые и вес-

ти — **Якая птушка, такія ѹ песьні.** ВОЙШ.

Пар костей не ломит — **Ад цяплосьці не баляць косьці.** НСБ. 123.

Первый блин комом — **Першы блін сабаку.** АР.

Пока жирный исхудает, из худого дух вон — **Пакуль із ба-гатага пух, дык ізь беднага дух.**

Поспешишь — людей насмешишь — **Пасъпех — людзём на съмех.** АР.; ІГ.; ВК. (ЛБ. 5911).

Прошел огонь и воду и медные трубы — **Быў на каню і пад канём.** Н. (Чч. 107); СК. (ЛБ 3919); ІГ.

Пуганая ворона и куста боится — **Апёкшыся на малаци і на ваду студзіш.** АР.

Пьяному море по колено — **П'яному і козы ў золаце.** НСБ. 142.

Рыбак рыбака видит издалека — 1) **Чорт чарта пазнаў і на піва пазваў.** ВОЙШ.; 2) **Савосы госьціць у самосах.** НКП. 152; 3) **Свой свайго пазнаў і на піва пазваў.** ВК., СК., СЛ. (ЛБ. 7798); АР.; 4) **Чорт лапці падраў, пакуль пару дабраў.** БАРН.

С огня да в полымя — **З агню ды ў прысак.** АР.

Своя рубашка к телу ближе. — 1) **Кажны съвяты да сябе руці дзяржыць.** ГЕРАНЁНЫ Л.; 2) **Кажныя граблі да сябе горнуць.** ВК. (ЛБ. 2991); 3) **Бліжшая ка-шуля як сярмяга.** ВК. (ЛБ.3672);

4) Кажна какошка пад сябе кошка. ВК. (ЛБ. 3856).

Семь раз отмерь, а один раз отрежь — **Дзесяць раз мер і то ня вер.** ВК. (ЛБ. 4913).

Слышал звон, да не знает, где он — 1) **Гавораць, гамоняць, ды ня ведаюць, у якой царкве звоняць.** ІГ.; 2) **Гавораць, гамоняць, ды ня ведаюць, дзе звоняць.**

Слово не воробей — выпустишь, не поймаешь — **Слова, як птушка — выляціць, то ня зловіш.** Вк. (ЛБ. 7459).

Снявши голову, по волосам не плачут — 1) **Дзе прапала ка-роўка, там няхай і вяроўка.** ВОЙШ. 2) **Зьеў кароўку, еж і вяроўку.** Л.; 3) **Чорт па тэй тра-ве, калі барану па галаве.** ГЕРА-НЕНЫ. Л.

Соловья баснями не кормят — **Што па тэй чэсьці, калі няма чаго есьці.** НСБ. 189.

Терпи, казак, атаманам будешь — **Цярпён — спасён.** Н. (Чч. 107); ВК. (ЛБ. 1408).

Тише едешь, дальше будешь — **Памалу едучы, далей будзеш.** НСБ. 128.

У семи нянек дитя без носа — **Дзе нянняк многа, там дзіця бяз-нога.** ІГ.

Улитка едет, когда то будет — **Чакай, баран, пакуль трава будзес.** АР.; 2) **Чакай, бабка, лета — сыр зъясі.** ДЗ.

У страха глаза велики — **У страху вочы па яблыку.**

Утопающий за соломинку хва-

тается — **Хто топіцца — за брыту хопіцца.** ІГ.

Утро вечера мудренее — **Пе-раначуем — болей пачуем.** НСБ. 126.

Федот, да не тот — **Тая зязу-ля, але ня так кукуе.** ВОЙШ.

Хлеб да вода — молодецкая еда — **Абы хлеб ды вада, то ня-ма голада.** ВК. (ЛБ. 1223).

Худое дело, коли жена не велела — **Благая тая дамова, дзе вала бадзець карова.** Н. Рудня Вял.

Худой мир лучше доброй ссоры — **Святы спакою, лепі з та-бою.** НСБ. 198

Чем богат, тем и рад — **Што душа мае, тым і прымае.** АР.; ВОЙШ.

Чем кумушек считать трудиться — не лучше-ль на себя, кума, оборотиться — **Паглядзі, сава, якая сама.** ІГ.; ВК. (ЛБ. 7179).

Чин чина почитай, а младший на край — **На бок, грыбок, ба-равік едзе.** АР.; НСБ. 29.

Что летом ногой приволочешь, то зимой губами подберешь — **Што ўлетку ножкаю коп, то ўзімку губкаю хоп.** АР.

Что посеешь, то и пожнешь — **Кінь прад сабой, знайдзеш за сабой.** АР.; Віл. (ЛБ. 3768).

Это цветки, а ягодки впереди — **Гэта яшчэ цьвет, а ягад нет.** ВК. (ЛБ. 10308).

Яблоко от яблони недалеко катится — 1) **Якое дзерва, такі**

клін, які бацька, такі сын. ВОЙШ.; 2) **Які цялеш (пень), такі клін, які бацька, такі сын. Л.**

Язык до Киева доведет — **Язык Киева дапытае.** ВК. (ЛБ. 3786).

Ambo meliores — Оба хороши — 1) **Абое рабое.** АР.; Н. (Чч. 106); 2) **Адным возам па піва едуць.** ВК. (ЛБ. 8981); 3) **Усе чэрці — аднэй шэрсьці.** СК. (ЛБ. 1708).

Cave quem natura notavit — Рыжага а крывога бойся, як пса злога. НСБ. 145.

Contra vim mortis, nulla est herba in hortis — Ад съмерці няма зельля. НСБ. 123. **Круці, на круці, а трэ ўмярці.** СК.

De mortuis aut bene aut nihil — 1) **Пра нябошчыкаў лепі маўчаць.** НСБ. 140.; 2) **Што зямлёю пакрыта, няхай будзе забыта.** НСБ. 188; ВК. (ЛБ. 9332).

Quod licet Jovi, non licet bovi — Что подобает юпитеру, не подобает быку — **Каму за штуку прымуць, а другому за то-еж скуру здымуць.** НСБ. 67. **Media via aurea** — Средний путь золотой — **Не шкадуець, хто серадуець.** НСБ. 109.

Par pari gaudet — Равный равному рад — 1) **Роўны з роўнага цешыцца.** НСБ. 144.; 2) Чорт чарта пазнаў і на піва пазваў. ІГ.; 3) **Свой свайго пазнаў і на піва пазваў.** АР.; ВК. СК., СЛ.

(ЛБ. 7798); 4) **Савосы госьцяць у самосах.** НКП. 152.

ІІІ. ПРЫВІТАНЬНІ І ЗЫЧЭНЬНІ

Сustrакаючыся нараніцы або серадня Крывічане здароваюць адны адных словам „**Дабрыдзень!**” Казаньне „Добрый раніцы” — маскалізм, бо ўтворана подле маскоўскага „Доброго утра!”

Сustrакаючыся ўвечары здароваюцца словам „**Дабрывечар!**”.

Апрача таго, у Цэнтральнай Беларусі (паветы: Барысаўскі, Лепельскі) Крывічы здароваюць словам „**Дабраслаў!**”

Вялікую пашану выказуем вітаючы словам „**Чалом**”. Прыклады: „**Чалом! чалом! вераб’ю, лятуць к табе госьці, ляці барджэй пераймаць важных егамосьцяў!**” (з нар. песні).

Ішла Купалка сялом, сялом,
Вітала хлопцаў чалом, чалом
(з купальская песні).

А вы жоначкі, вы лябёдачкі,
Чалом вам!

Ці не заляцела наша курачка
Ўчора к вам? Ром. VIII, 378.

Чалом, чалом ацец-татулька!
Пачатак верша ў „Маяку” 1843
г., т. IX, кн. XVII, разьдз. V, 33.

Палякі здарованыне „чалом!”
перанялі ад Крывічоў.

Вельмі часта, незалежна ад пады дня, пры гэтym кажацца:
„**Як маешся? як маецся?** (=м.
„как поживаешь?”).

Разъвітуючыся, той, што адыходзе, кажа таму ці тым, што застаюцца: „Заставайся (заставайцеся) здароў! (здаровы!)” На гэта адзержуе адказ: „Ідзі (пайдзі, хадзі), ідзеце (пайдзеце, хадзеце) здароў! здаровы! (здаровенькі!)” Тыя, што застаюцца, часта скажуць: „з Богам!”

Гэтак Крывічане разъвітуюцца ня толькі цяперка, але таксама й даўней, прыкладам: **Сыну мой, Іса, астанься здароў! а я ўжо адыйду.** АЛЬ КІТАБ 96 б. 11.

Растаючыся ўвечары кажуць такжа ўзаемна: „Дабранач!”

Разыходзячыся кажуць узаемна адны адным: „**Бывай здароў! Бывайце здаровы! (здаровенькі!),** а ўвечары такжа „Дабранач!”

Вельмі часта „Заставайся, заставайцеся здароў, здаровы! Бывай, - це здароў, здаровы!” скрываюцца ў вадно „Заставайся, -цеся, бывай,-це!”.

Калі растаючыся хочуць адцеміць жаданьне ўзноў пабачыцца, дык кажуць: „Да пабачанья!”.

Праходзячы ля працуючых, кажуць: „**Памажы, Божа!**” на што адказуюць: „Дзякую!”.

Праходзячы ля сеючых або садзячых, кажуць „**Радзі, Божа!**”. Садзячым хлеб у печ жадаюць: „**Вялік падходам!**”.

Доячым каровы зычаць: „**Малочна вам!**”.

Ловячым рыбу зычуць: „**Рыбно вам!**”.

Пры забіваньню жывёлы і пры рабеніню запасаў наагул просьцяць Бога: „**Судзі, Божа, спажыць у карысьці, у радасьці, у добрым здаровейку, судзі, Божа!**”. НКП. 145..

Пры забіваньню жывёлы жадаюць такжа: „**Пасі, Божа, засталцы!**”. Тм.

Уходзячы на ток (у гумно), сьвіран, клець і наагул у які склад, кажуць: „**Спары, Божа!**” на што таксама адзержуюць адказ „**Дзякую!**”.

Прыходзячы да ядучых, кажуць: „**Сыць, Божа!**” на што адказуюць „**Просім!**”.

Прапіваючы да іншага жадаюць: „**Будзь здароў!**” („**Будзь, Ваша, здароў, здарова!**”), на што тыя адказуюць: „**На здароўе!**” або „**Пі здароў!**” „**Пі здарова!**” („**Пі, Ваша, здароў, здарова!**”).

Падзяку (маск. „благодарность”) выказуюць словам „**Дзякую!**”.

Выбачэнья просьцяць (м. „прощают извинения, извиняются”) словам: „**выбачай, выбачайце!**”.

Калі хто за аказаную ім ласку, услугу пачуе „**Дзякую!**”, дык ён таксама мае адказаць „**выбачай, выбачайце!**”. Гэта значыць — выбачай, што не ўгадзіў ляпей. Прыклад: — Дзякую вам! — Няма за што, выбачайце! ВК. (ЛБ. 10063).

IV. ВЕТЛЫЯ ЗЬВЯРНЕНЬНІ

М. „пожалуйста”, п. *proszę* адказуе крывіцкае „**калі ласка**”.

Спадар, спадарыня.

М. „господин”, п. *pan* адказуе крывіцкае **спадар**; „госпожа”, *pani* — спадарыня; „барышня”, *panna* — спадарычна.

Калі зварочуемся да мужчын і жанчын разам, дык кажам: **спадарства**.

Прыклады: **Яго спадарства пагібнець а воінства. СКАЗАНЬНЕ а СІВІЛЬЛЕ З XV СТАГ.** („Варш. Ун. Изв.” 1898 г.); **Хто есьць спадар?** 1489 г. (Я. Карскі: Рус. диалект. 98). **Спадарыня, соўнца, месяц, звездухна, дай крошку хлеба...** Спадарыня, перапёлачка, зорухна, зернетка, дай ложачку дзіцятку варыўца сырога. **БАРКУЛАБАЎСКІ ЛЕТА-ПІСЕЦ** (перадрук Е. Раманава, Вільня 1910 г., бач. 39). Гэтак прасілі жанкі ў часе голаду ў Магілеўшчыне. **Спадару Божа, чыстая вада твая ачысьці цела мае грэшнае. АЛЬ КІТАБ** 71 б. 17; **Божа Спадару, я... ізь пяску ствароны.** Тм. 81 б. 2; **Служаць сваім спадаром** (верш Рымшаў у СТТ.*).

*) Націск у слове „спадар” гэт’кі: наз. спадар, д. спадара, прыз. спадару, сн. спадаром, м. аб спадару, — усюды націск на канцы, але клічны склон спадару (націск на да — хадзеце сюды, спадару!).

Пан мае значаныне клясавае і наагул адказуе м. „барин” (а не „господин”), **паня** — „барыня” (а не „госпожа”), **паненка** — „барышня”.

Ваша, Вашаць, Вашэця, самі, сам.

Да бацькоў і старшых сваякоў шмат дзе ў Беларусі зварочуюцца ў другой асобе множнага ліку, пры гэтым займі „вы” апушчаецца, а назоў старшай асобы ставіцца ў клічным склоне, прыкладам: „**Як, тату (дзеду, мама і г. д.) кажаце**” (а ня „кажаш”). Так сама, калі йдзе гаворка пра гэтыя асобы і асабліва, калі хочуць выказаць пашану да іх, дык гавораць таксама ў множным ліку, ужо у 3-й асобе — „**тата (мама і г. д.) кажуць**” (казалі).

Ужываныне тут адзіночнага л. (**кажа, казаў**) бязь ён, яна адчуваецца таксама як пашана, хоць і меншая.

Казаныне ён, яна, яны на паважаных старшых людзёў адчуваецца як некаторае ўлегцыменьне. У гэткіх прыпадках дзеля пашаны трэба ўжываць спакменынка (**мама казала; тата, дзядуля, вучыцель казаў; бацькі казалі**, а не яна, ён, яны казала, казаў, казалі).

Калі зварачаюцца не да бацькоў або іншых старшых сваіх, дык ужываецца „**самі**”: „**Як самі маецеся?**”, „**Добра самі кажаце**”, **Куды самі йдзіце?** і г. д. Гэта-ж

займія „**сам, сама**” ставіцца і ў вадзіночным ліку, што даець адценъне большае пашаны, чымся „ты”: „**Як сам маешся?**”, „**Добра сама кажаш**”, „**Куды сам і-дзеш?**” і г. д.

Наагул ужываньне „вы” ў дачыненъю да аднае асобы ё маскалізмам. Замест „вы” кажацца такжа **Ваша** да мужчыны й жанчыны або **вашэць** (або „**вашаць**”) да мужчыны і **вашэця** да жанчыны. **Ваша, вашэць, вашэця** скл. гэтак: наз. **ваша, вашэць, вашэця**, д. **вашэці, прз. вашэці, прм. вашэцю, сн. вашэціяй** (ж. род.) і **вашэцям** (м. р.), м. **аб** **вашэці** (ж. р.) і **аб** **вашэцю** (м. р.). Мн. лік: **вашэці, вашэцяў, вашэцям, вашэцяў, вашэцьмі, аб** **вашэцях.**

Прыклады з Нсл. 45: Вашэцю пан прасіў к сабе. Вашэцям прывёз па гасцінцу. Аддаў-бы **вашэці**, ды сабе трэба. Я **вашаць**, і ты **вашаць**; хто-ж нам хлеба напашаць. **Прык.**

Прыналежны прыметнік ад „**вашэць**” ё **вашэцеў**, а ад „**вашэця**” — **вашэцін**. Значыцца, замест „**ваш**” у дачыненъю да аднае асобы кажацца **вашэцеў**, калі гэта мужчына, і **вашэцін**, калі жанчына. Прыклады скланинъня: тут быў сын **вашэцеў**, дачка **вашэцева**, няма сына **вышэцевага**, дачкі **вышэцевай**, дайце сыну **вышэцеваму**, дачэ **вашэцевай**, бачыў сына **вашэцевага**, дачку **вашэцеву**, быў із сы-

нам **вашэцевым**, з дачкою **вашэцевай**, была гутарка аб сыну **вашэцевым**, аб дачце **вашэцевай**. Дапусьцім спадарыня Наталя мае сына й дачку. Зварочуючыся да яе на „**ваша**” скажам гэтак: Там быў сын **вашэцін** і дачка **вашэціна**; ня было сына **вашэцінага**, дачкі **вашэцінай** і г. д.

„**Ваша, вашэць, вашэця**” паўсталі з „**ваша міласьць**”.

Дзядзька й **цётка** абазначаюць брата й сястру бацькаву й матчыну, а дзяцьмі ўжываюцца так-жа ў дачыненъю да сталых і старых.

Тайка

Тайка-і, зъменшанае — **тайка** служыць прыяцельскім ветлым зъвярненьнем паміж жанчын у Магілеўшчыне й Чарнігаўшчыне. Як хароши й чысця орыгінальны зварот крывіцкі, ён заслугуе на ўдзержаньне й пашырэнье.

Сябра, сяброўка і таварыш, таварышка

Сябра ў дачыненъю да мужчыны і **сяброўка** ў дачыненъю да жанчыны абазначаюць супольніка (м. „**соучастник**”) або супольніцу і „**колегу**”. Гэтак, сябрамі або сяброўкамі будуць тыя, што маюць супольную або — накш — сябраную маемасьць. Таксама сябры, сяброўкі будуць вучанынікі або вучыцялі тae са-

має школы ды людзі належачыя да таго-ж таварыства, наагул арганізацыі, асабліва палітычнае партыі. У шыршым значаньню ўсі Крывічане — сябры міжсобку, бо маюць адну супольную ідэю — адраджэнне свайго народу.

Можна быць асабістым праціўнікам, на'т непрыяцелям, але адначасна быць сябрам, сяброўкаю, калі маеш супольную маесмасьць або супольную ідэю, але адно тыя будуць **таварышамі, таварышкамі**, што ў блізкіх асабістых дачыненнях прыязных. Можна сказаць, што **таварышам** або **таварышкаю** ёсьць той наш прыяцель або прыяцелка, што, будучы з намі балей-меней аднаго веку, з намі разам, або блізка жывуць, часта сустракаюцца, бываюць у тых самых мясцох — адным словам **таварыства** абазначае суб'ектыўная асабістыя дачынені, а tym часам **сябраўство** абазначае дачынені об'ектыўныя.

Няма ветлых зъяненіяў па бацьку

Ветлых зъяненіяў па бацьку („по имени и отчеству“) у Крывічоў няма і ніколі ня было. Былі калісь **назовы** сыноў на **-іч, -евіч, -овіч** (Ільлініч, Хадасевіч, Пятровіч), але яны ня былі ветлымі зваротамі, а ужываліся дзеля бліжшага азначанья. Аднак пасьльей гэтыя назовы сталі-

ся прозывішчамі, замерлі, перастаючы адначасна ўжывацца ў сваёй ранейшай ролі. Замест іх паўсталі іншыя назовы па бацьку, што ёсьцека дагэтуль, але яны так сама ня ёсьць ветлымі зъяненіямі. Цяперашнія назовы па бацьку ў мужчын маюць звычайна суфікс — **онак (-ёнак)** або **-анок (-янок)**, у жанчын — **анка (-янка)** і — **ышка, — ішка**.

Прыкладам, Васіль Міхневіч мае сына Пётру і дачку Ганну, дык дзеци ягненяя дзеля бліжшага азначання (у судзе і інш.) запішуць гэтак: **Пётра Васілёнак Міхневіч** (а калі гэта дзяцюк і чалавек несамастойны, дык **Пётра Васілёнак Міхневічык, Міхнеўчык**), а дачку ды яшчэ незамужнюю: **Ганна Васілянка Міхневічанка** або **Ганна Васілішка Міхневічышка**. А калі-б Ганна была замужам, дапусьцім, за Апанасовічам, дык запішуць гэтак: **Ганна Васілянка (або Васілішка) Апанасовічыха**.

Прыметы на **-оў, -еў і -ін, -ын** (**Пётра Васілёў, Ганна Васілёва, Пётра Хвядосін, Ганна Хвядосіна**) ня ё нават назовамі па бацьку, але паказуюць прыналежнасць, яны прыналежныя прыметнікі, бо ё парсюк **Васілёў і сывіньня Васілёва, Хвядосіна**.

Адрысаваньні

Адрысуючы камусь ліст, звычайна пішам:

Спадару такому ѹ такому (прыкладам: **Паўлу Вайніловічу**);

Спадарыні такой і такой (прыкладам: **Алімпе Вайніловічысе**).

Часта ўжываюцца тажка гэт-кія адрысаваньні:

Паважанаму (Паважанай),
Вельмі **Паважанаму** (-ай), Глыбака, Шчыра **Паважанаму** (-ай)
Спадару (або **Спадарыні**).

Вялікая пашана выказуеца ѹ гэткім адрысаваньні:

Яго Міласьці

Спадару (такому ѹ такому),
Яе Міласьці

Спадарыні (такой а такой).

Адрысуюць тажка:

Сябру (Сяброўцы),

Паважанаму Сябру (Сяброўцы),

Спадару Сябру (Спадарыні Сяброўцы),

Паважанаму (-ай) **Спадару**

Сябру (Спадарыні Сяброўцы).

Усі вышменаваныя хормы адрысаваньня ўжываюцца ѹ залежнасці ад нашых дачыненіяў да таго, каму пішам.

Таксама, залежна ад нашых дачыненіяў да таго, каму пішам, мы зъвернемся да яго на пачатку лісту з гэткім словамі:

Паважанаму (-ай), **Вельмі Паважанаму** (-ай), Глыбака, Шчыра **Паважанаму** (-ай) **Спадару (Спадарыні);**

Дарагому (-ой), **Даражэнькаму** (-ай), **Дрыжонаму** (-най), **Любаму** (-ай) **Сябру, Сяброўцы** (або зь імям — **Міхалу, Міхне, Ганьне, Ганусі і пад.**).

Заслугуюць на ўзнаўленье ўжываныя ѹ старакрывіцкай мове зъянреныні, выказуючыя пашану, такія, як „**Дабрародныя й пачэсльвія нашы мілыя суседзі.** Ліст полацкі з 1468 г. (Stang: Urkundensprache der Stadt Polock 73).

CHARACTER AND STATE ORDER OF THE ANCIENT WHITE-RUTHENIANS, UKRAINIANS AND RUSSIANS.

Prof. Nicholas Chubaty writes:

“The Kievan state was maintained by the strong central power of the Kiev center. This central authority weakened after the death of Yaroslav the Wise (1054) and there came the division of the old Kievan Rus' into life. At once emerged ethnic individualities of the other tribal groups, the White Ruthenian people and the Russian people. These now formed separate nations on the basis of their national qualities and the circumstances that influenced their histories.”

“In Ukraine, the aristocratic boyar element gained the supremacy and struggled against the urban democracy represented by the city viches (general meetings). The princes often relied upon the urban democracy but finally the boyars gained definite supremacy. This was best shown in the Galician-Volynian Kingdom. The democratic order became the characteristic feature of the Ukrainian people only in the following period, when after the loss of the higher classes the Ukrainian masses in the Kozak state revived the nation.”

“In Whiteruthenian Polotsk the city viche triumphed and represented the urban population under the leadership of the rich urban classes. The Hanseatic cities which had commercial dealings with the Whiteruthenian cities through the Baltic had an influence on the Whiteruthenian republican framework.”.....

“The absolute power of the prince became the characteristic feature of this third East European — Russian nation, which had arisen on the colonial territories of Kievan Rus' with the centre in Suzdal, Vladimir on the Klyazma, and finally Moscow.”...

:‘It is interesting, that the same views on the division and the character of the new political centres in Eastern Europe were expressed by the authority on the history of Russian law, M. F. Vladymirsky Budanov.’

Nicholas Chubaty, The Ukrainian and Russian conceptions of the history of Eastern Europe (Ukrainian Weekly, February 4, 1952).

The statements of Prof. M. Chubaty must be completed by adding that the Whiteruthenians have formed not only the Great Polotsk Principedom, but also the Great Princedoms of Sever, Smolensk, Turov-Pinsk and the republic of Great Pskov.

Пераклад:

Характар а гаспадарствавы лад старавечных Беларусаў, Украінцаў а Расійцаў.

Украінец, проф. М. Чубаты піша:

„Кіеўскае гаспадарства дзяржалася моцнай цэнтральнай уладаю, кіеўскага цэнтру. Гэтая цэнтральная ўлада аслабла па съмерці Яраслава Мудрага (1054) і тады падзялілася старое Кіеўскае гаспадарства. Адразу вынырнулі этнічныя індывідуальнасці іншых пляменных групаў — народ беларускі і народ расійскі. Цяпер паўсталі асобныя гаспадарствы на аснове іхных нацыянальных якасцей і акаличнасцей, што ўплывалі на іхнюю гісторыю”.

„На Украіне арыстакратычны баярскі элемэнт адзержыў верх і ходаўся зь мескай дэмокрацыяй, прадстаўлянай мескім вечам (агульной зборкаю). Князі часта апіраліся на мескую дэмокрацыю, але ўканцы баяры канчальна адзержылі верх. Гэта найляпей відаць у Галіцка-Валынскім Карапеўсьціве. Дэмократычны лад стаўся харкторыстычнай рысаю ўкраінскага народу толькі ў наступным пэрыядзе, калі, па страце вышых клясаў, украінскія масы ў казацкім гаспадарсьціве аднавілі нацыю.”

„У беларускім Полацку мескае веча панавала і прадстаўляла мескае жыхарства пад кірауніцтвам багатых мескіх клясаў. Ганзейскія месты, што гандлявалі зь беларускімі местамі пераз Балтыцкае мора, малі ўплыў на хундамэнты беларускага рэспубліканства”...

„Дэспотычная ўлада князёў сталася харкторыстычнай рысаю трэйцяга ўсходнеэўропскага народу — расійскага, паўсталага на колёніяльных прасторах Кіеўскага Русі з цэнтрамі ў Суздалю, Валадзімеру ля Клязьмы і наапошку ў Маскве...”

„Цікава, што гэтыя самыя пагляды на падзел і на харктар новых палітычных цэнтраў у Усходній Эўропе выказаў аўторытэт у гісторыі расійскага права, М. Уладзімірскі-Буданоў.”

Да сказанага проф. М. Чубатым трэба дадаць, што ў Беларусі ня толькі было Вялікае Княства Полацкае, але яшчэ Вялікія Княствы — Северскае, Смаленскае, Турава-Пінскае, рэспубліка Вялікі Пскоў і — пасыль — Вялікае Княства Разанскае.

ЛІТОЎСКІ — НЯ ЛЯТУВІСКІ КОРПУС 1817 - 1831.

За 22 гады быцця незалежнае Лятувы прызыўчайліся Лятувісы прысабечаваць усё, што датыкаецца гісторыі Вялікага Княства Літоўскага, якое ніколі лятувіскім ня было...

Дыкжэ і зь Літоўскім корпусам гэтак здарылася. Як ведама, у 1795 г. Расія (Маскоўшчына), Прусы й Аўстрый падзялілі міжсобку астачу земляў Вял. Княс. Літоўскага і Карапеўства Польскага. Гэта была анэксія. І ў тытул цэсара расійскага было дадана: — великий князь Литовскій, ...князь Самогітскій (Жмудзкі) ...а ў канцы — традыцыйна: „и інх земель наследник и обладатель”...

Па 1812 г., калі французскі цэсар Наполеон 1 спрабаваў тварыць „літоўскае” (беларускае) ды польскае войска і проба аказалася ўдалай, мусіла ў расійскага ваеннае міністэрства рызыкнуць. Спачатку была ўтворана польская армія на чале з наступнікам

бязьдзетнага цэсара расійскага, Аляксандры I, і намесьніка ягона-
га ў Польскім каралеўсьціве, в. кн. Кастанціна Паўлавіча. А ў 1817
г. пачынаецца фармаванье „Літоўскага корпусу”, у складзе якога
былі палкі Віленскі, Беластоцкі, Менскі і г. д. Жаўнераў паходзя-
чых з т. зв. Заходніх губэрняў пераводзілі на службу ў Літоўскі
корпус. Ён быў да паўстаньня 1831 г., калі аказаўся няверным Ра-
сіі і быў расформаваны, але ўсі палкі ўдзержыліся і далей уходзілі
ужо ў склад агульнай расійскай арміі, аж да 1918 г., калі іх расфор-
маваў Л. Троцкі.

У вайсковых часапісах лятувіскага войска, у пару незалежнае
Лятувы, гэты „Літоўскі корпус” разглядаўся, як лятувіскі. Але ў
гісторыі Беластоцкага палку, выданай перад першай съветнай вай-
ной, ёсьцека цікавая ведамка. Собскіх вайсковых съвятароў (су-
часных капэлянаў) палкі Літоўскага корпусу ня малі, але пры шта-
бах дывізіяў (яны былі тады ў складзе 6-ёх палкоў) было па шась-
цёх вайсковых съвятароў, зь іх двух праваслаўных, двух грэцка-
каталіцкіх (вуніяцкіх, вунія яшчэ тады ня была скасаваная) і двух
рымска-каталіцкіх. Ці-ж гэта ня съветча аб нацыянальным складзе
Літоўскага корпусу? Здаецца, што але! Трэба ўважаць, што вуні-
яцкія і праваслаўныя съвятары аблужавалі рэлігійныя патрэбы
жаўнераў Беларусаў, рымска-каталіцкія — таксама Беларусаў рым-
ска-каталікоў і Лятувісаў.

Альгерд Прус, плк.

J. Stankievič

MOVA RUKAPISU „AL KITAB” KRYVICKAHA MUZEJU IVANA ŁUCKIEVIČA Ū VILNI.

P i e r a d m o v a

Razhladany dałavach rukapis „Al kitab” napisany pakrywicku (białorusku) arabskimi litarami i należa da davoli bahataj krywickaj literatury arabskim piśmom (religijnaj litaratury krywickich musliman). Ja apisaū jaho ū „Slavii” XII, 3-4, tam-ža nadrukavaū viedańni pra krywickuju litaraturu arabskim piśmom naahuł, nadrukavaū tak-ža pryncypy transkrypcy „Al kitabu” z arabskaha piśma na łacinskaje dy karocieńka padaū historyju krywickich musliman.*) U tym-ža numary „Slavii” nadrukavana mnoju ū łacinskaj transkrypcy poema „Meradż” z „Al kitabu”. Hetta paŭtarać napisanaha ū „Slavii” nia budu, bo ū „Kałośiu” nia budzie drukavacca tekst „Al kitabu”, ale tolki razbor jaho movy. Adno mušu karotka paviedamić ab pryncypach transkrypcy „Al kitabu”, bo biaz hetaha byli-b niezrazumiełyja pryzvodžanyja ū pracy píyklady.

Hetaj pracy majoi stanauko nia ščaście. Napisana jana była ū 1925 h. ū Prazie (Čechi). U 1927 h. da mianie žviarnuūsia Instytut Biełaruskaj Kultury ū Miensku z pasuleńiam vydać tekst „Al kitabu” i maju mova-viednuju pracu ab jim. Ale tymčasam dačynieńni da Kryvičan (Biełarusau) u SSSR pahoršali. Kab drukavać u B. R. S. R. navukovuju pracu biełaruskuju, tre było być u łascy maskoūskaje komunistyčnaje partyji. Dajšo da taho, što za nadrukavańnie ū „Pracy klasy filologiji” t. II. Biełaruskaje Akademiji Navuk majho artykułu byli zvolnenyja iz svajho stanovišča vice-staršynia i sakratar Akademiji. Viedama, što pry takovych dačynieńiach nie mahło być movy pra drukavańic maje pracy. U 1930 h. na pasuleńie prof. Stanisława Šobera ja paslaū tekst „Al kitabu” redakcy „Prac Filologicznych”, dzie jon mieū drukavacca razam iz majou pracaju. Kali adnak iz prycyny ahulnaha kryšu (kryzysu) nastupny tom „Prac Filologicznych” doúha nia vychodziū, a Movaviednaja Sekcja Navukova-Daśledavalnaha Instytutu Uschodniaje Eǔropy (Instytut Naukowo-Badawczy Eǔropy Wschodniej) u Vilni pastanaviła nadrukavać maju pracu pra movu „Al kitabu” razam iz transkrybavanim tekstam, ja tekst „Al kitabu” ūziaū nazad ad prof. Šobera. Akazałasia adyli, što ja paśpiašyśia, bo darma što byla pastanova takojce vysakom-petentnaje ūstanovy, jak Movaviednaja Sekcja mienavanaha Instytutu,

*) Šyrej ab historyji krywickich musliman i ab jich litaratury pada-na mnoju ū „Hadaviku Biełaruskaha Navukovaha T-va”, Vilnia, 1933 h.

u katoruju ūchodzili najvydatniejšja pradstaūniki polskaje movaviedy, jak profesary — Jan Atronbski, Jan Razvadoŭski, Kazimier Nič, Ervin Košmider — halouňy redaktar vydavieckvaŭ Instytutu, prof. Scianpan Erenkrojc, nie zvažajučy na abiacańni, nie znajšou dahetul hrošau na vydańnie maje pracy. Dzieła taho ū 1937 h. mieļa drukavać maju pracu pra movu „Al kitabu” biblioteka Urubleŭskich u Vilni. Ale, zaniaty pracaju na čorný kavałak chleba, ja nia mieu času pieraklaści jaje na polskuju movu.

Pačynajučy ciapier druk svaje pracy ū „Kałośsiu”, ja nie mahu nia ūspomnieć słowami šcyraje padziaki svajho Darahoha Vučyciela, spad. prof. Oldrycha Hujera, za ūsiu tuju viedu, katoruju ja zdabyu u jaho, spad. Antonu Łuckieviča, dyrektara Krywickaha Muzeju jim. Ivana Łuckieviča ū Vilni, za prysłańie ū svajim časie „Al kitabu” ū Prahu i Dr. Maryju Tauer'anku za transkrypcu jaho.

Aŭtar.

U Vilni, 1938.

U kancy 1938 h. ja daŭ hetuju pracu drukavać u biełaruski vilenski časapis „Kałośsie”, ale tam byu nadrukavany adno jaje pačatak, bo ū 1939 h. „Kałośsie” pierastała vychodzić. Drukujučy ciaper u „Viedzie” ja razam pieradrukovuju i heny pačatak.

Drukujučy ū 1952 h. pracu, napisanuju ū 1925 h., ja ładnie jaje skaraciū, starajučsia abmiežycza adnym apisańiam movy rukapisu, a, z druholu boku, dzie-nia-dzie pryniau pad uvahu niekatoryja novyja dašledavańni.

Žadańiam majim bylo, kab praca maja była prystupnaja kažnamu inteligenčtu. Techničnyja siarodki drukarni nie dazvolili karystacca niekatorymi, patrebnymi ū lingvistyčnaj pracy, značkami i daviałosia zastupać jich jinšymi albo apisańiam.

Rukapis byu pierapisany z krywickaje arabicy na krywickuji łaciniču; dzieła taho z techničnych pryczynaū karyśniej pracu drukavać łaciničaju, hetym druhim, choć i druharadnym, biełaruskim alfabetam.

Aŭtar.

U Niu Jorku, 1952.

Prytarnavańnie arabskaje abecady da kryvickaje movy a pryncypy transkrypcy

Kryvickija piśmieniki, pišući arabskim piśmom, musili arabskuju abecadu prytarnavać da kryvickaje movy.

U varabskaj abecadzie jo pa try litary da abaznačańnia hukaŭ **z**, **s** i **k**. Heta davała mahčymaść abaznačać roznyja kryvickija suhuki syčačyja dy ćviardoje j miakkoje **k**. Arabskaja litara, abaznačajućaja **d** zadnie-padniabiennaje, užyvajecca da abaznačańnia kryvickaha **z** ćviardo-ha; transkrybavana jana pieraz **z**, prykładam **zaraz**. Dźvie druhija arab. litary dla **z** abaznačajuć kryvickaje **ż** siarednie-jazyčnaje; ž jich **dal** (angielskaje **th** u **there**) transkrybavana pieraz **ż**, a **za** (francuskaje **z** u **zéro**) pieraz **z'**, prykł. **źmeniūše**, **z'emla**. Arab. litara, abaznačajućaja vojstraje zadnie-padniabiennaje **s**, užyvajecca da abaznačańnia kryvickaha **s** ćviardo-ha; transkrybavana pieraz **s**, np. **sad**. Dźvie jinšyja arabskija litary da **s** abaznačajuć biełaruskaje **ś** siarednie-jazyčnaje; ž jich **ta** (angielskaje **th** u **thing**) transkrybavana pieraz **ś**, a **sin** (vojstraje **s**, vymaūlanaje śpiera-du na zubach) — pieraz **s'**, prykł. **šehośvetnij**, **s'oј**.

Z troch litaraū **k** u kryvickim tekście užyvajucca tolki dźvie: zadnie-padniabiennaja da ćviardoha **k** i piarednie-padniabiennaja da **k** miakkoha; transkrybavyany jany: pieršaja pieraz **k**, druhaja pieraz **k'** iz značkom miakčyni. Prykłady: **kazac**, **k'idac**. Z dźviuch litaraū da huku **t** u kryvickaj movie užyvajecca tolki adna, abaznačajućaja arabskaje zadnie-padniabiennaje **t**; transkrybavana pieraz **t**, prykł. **tabe**.

Da ūsich jinšych suhukaŭ u varabskaj abecadzie jo tolki pa adnej litary. Pa adnej jany zastalisia i ū movie kryvickaj, choć tut aprača, **r**, **d**, **t**, **dž**, **ż**, **č**, **š**, što zausiody ćviardyja, usi jinšyja suhuki, zaležna ad miesca ū słovie, byvajuć ćviardyja abo miakkija. Značycca, aprača **ż**, **ś** siarednie-jazyčnych i **k'** miakčynia ūsich jinšych kryvickich suhukaŭ uv „Al kitabie” nie abaznačana. Treba, značycca, dahadacca, dzie pračytać miakka, a dzie ćviorda, što susim nia ciažka. Susim nakšaja vymova kryvickich suhukaŭ **c**, **dz** prynučyla prydumać da jich u varabskaj abecadzie apryčonyja znački, katoryja, jak balšynia jinšych litaraū, užyvajucca jak da **dz**, **c** ćviardych (ludzki, pričinca), tak da **ć**, **dž** siarednie-jazyčnych. Litary, katorych miakkaja vymova nie abaznačajecca ū rukapisie, tak-ža transkrybavyany biez abaznačańnia jich miakčyni. Ale, kab čытаć było lahčej, arabskaje **lam**, abaznačajućaje **ł** a **l**, transkrybavana, zaležna ad vymovy, pieraz **ł** ci **l** (hołas, kali). Dziela taho-ž arabskaje **waw** pieradadziena častkava litaraju **v** (pierad samahukami, pr. **vada**), a čast-

kava litaraju ū (miž samahukam a suhukam dy na kancy słova, prykł. **voūk, biū**).

Krywicki huk e abaznačajecca ūv „Al kitabie” pry pomačy značka da arabskaha a karotkaha. Krywickaje a abaznačana ū rukápisie pry pomačy arabskaha značka da a daūhoha, abo častkava-zhodna z arabskaj abecadaju — na pačatku słova pry pomačy **ajn** (transkrybujecca značkom ') i arabskaha značka da a karotkaha. U varabskim pišmie pa **k**, **ch**, **t** značok da karotkaha a vymaūlajecca jak a daūhoje (a nie jak a karotkaje); dziela taho i ū biełaruskim tekście časta da abaznačańia a pa **k**, **ch**, **t** nia stavicca značok daūzyni. Transkrybavana: arab. karotkaje a pieraz e (śedzec) arab. daūhoje a pieraz a (sad, śadz). Choć arabskaje karotkaje a pa **k**, **ch**, **t** i z' (ajn) vymaūlaśasia, jak a, to adnak transkrybavany jany pieraz e (u druhim pypadku z'), bo niaredka ū krywickim tekście pa **k**, **ch**, **t** i z ajn pišacca tak-ža a daūhoje. Prykłady: ‘ebačimše, ketorij, matke (abačymsia, katory, matka).

U balšyni pypadkaŭ krywickaje o abaznačajecca pry pomačy značka da arabskaha u daūhoha, a u pry pomačy značka da arabskaha u karotkaha, ale niaredka byvaje naadvarat: arab. u daūhoje užyvajecca da krywickaha u, a u karotkaje da krywickaha o*). Transkrybavana: arab. u karotkaje pieraz u (u'ahnu-u ahniu, 'ułava — ołava), arab. u daūhoje, kali abaznačaje krywickaje o — pieraz o (hołas), a kali abaznačaje krywickaje u, pierz ū (z dimū — z dymu).

Krywickija huki i, y abaznačajucca adnolkava, pry tym blizu zaūsiody značkom da arabskaha i karotkaha, adno redčas (naparu) značkom da arab. i daūhoha. Transkrybavany: pieršy litaraju i, druhı litaraju i. Viedama, što ū transkrypcy pierad e i i mohuć stajać jak miakkija, tak i čviardyja suhuki, načaj kažučy e, i nie abaznačajuć miakčymi papiarednich suhukaŭ.

Dziela taho, što pry transkrypcy pierapisavalı litara ū litaru, dyk pierapisavalı tak ža ajn(') pierad u (na'uka), choć u takim pałažeńiu ajn ničoha nie abaznačaje.

Znakoū prypynku ū rukapisie niamašaka, u transkrypcy pastaviū jich ja. Vialikija litary taksama ja pastaviū.

*) U paźniejszych rukapisach krywickich arabicaju arab. u daūhoje užyvajecca tolki da krywickaha o, a karotkaje da krywickaha u. Chistańnie ū užyvańiu ū našym rukapisie arab. značkou da arab. karotkaha j daūhoha u pakazuje na niapoūnaje jašče skrystalizavańie krywickaha pravapisu ū sprawie abaznačeńia krywickaha u i o i śvetča ab davoli rańnim napisańiu našaha „Al kitabu”.

Bačyny j radki transkrypcy adpaviadajuć bačynam i radkom „Al kitabu”. Panumaravana podle zachavanaje čaści rukapisu, katory numaracy nia maje.

Dzie byť napisany „Al kitab”?

Upierad, čymsia prystupić da hramatyčnaha razboru movy „Al kitabu”, važna daviedacca na prastory jakoha kryvickaha (biełaruskaha) dyjalektu jon byť napisany. „Al kitab” musiť byť napisany tam, gdzie žyli kryvickija muslimanie, a hetyja ū XV-XVII sth. žyli siarod kryvickaha nascialeńnia chryścianskaha tam, gdzie j ciapieraka, značycца ū ciapierašnich pavietach: Vilenska-Trockim, Ašmianskim, kryšku ū Vałožynskim, dalej u Navaharadzkim, Słonimskim i Horadzienškim, u Klecku, Miensku. Jak bačym, mienavanaja prastora vializnaja, na joj jo kolki kryvickich dyjalektaū Z druhoħa boku, čysta narodnaja move „Al kitabu” dajeć mahčymać aznačyć miesca jaho paústańnia podle adnych asabliwašciaū moūnych. Dyk da movej j žvierniemśia.

Kab aznačyć miesca napisania „Al kitabu”, davoli žviarnuć uvahu na hetkija asabliwašci jaho movej:

1) Nienacišnienaje o zausiody pierachodzie ū a z vyniatkam kancavoha o ū kančatku dakładnaha skł. adz. l. (gen. sg.) prymietau a prymietnych zajmionaū iz naciskam na asnovie. Prykłady: kažnahu 8a2, naŭčonahu 13a15, adzinahu 14b6 (kažnaho i pad.), sūdnaho 4a. A kali nacisk na kančatku, dyk na kancy jo a: švetoha dna 26a3, złoha 65b2, jakoha 65b13. Adnolkava gen. sg. zajmionaū **nichto**, **ništo**: nikoha 48b11, 52a5, ničoha 54a2 i jinš.

2) I as. mn. l.ciap. č. (l praes. pl.) dziejasłovaū tem. maje kančatak -m ('adpošnikajemše 94b6, 'ebačimše 96b12 a jinš).

3) Dziejasłovy iz zachavalymi samahukami asnovy majuć pierad kančatkam -cie ū 2 as. mn. 1. zahadnaha ładu (2 pl. imp.) samahuk -i, -y: sceražiceše 20a3, razijdziceše 28b6, hledzice 84b15 a jinš.

U vakańiu move „Al kitabu” zhadžajecca z kryvickim dyjalektam paúdniova-zachodnim (tačniej: z paúnočna-ūschodniaj čaściu dyjalektu paúdniova-zachodniaha) i ū vilenska-ašmianskimi havorkami. Jinšymi dźviuma mienavanymi asabliwaściami zhadžajecca z kryvickim dyjalektam siarednim i úznoū iž vilenska-ašmianskimi havorkami. Usimi mienavanymi asabliwaściami move „Al kitabu” zhadžajecca ū vilenska-ašmianskimi havorkami. Jinšyja asabliwašci move „Al kitabu” nie piarečać napisaniu jaho ū movie vilenska-ašmianskich havorkaū. Značycza, „Al kitab” paústańna na prastory vilenska-ašmianskich havorkaū kryvickaje movey*).

*) Vilenska-ašmianskija havorki (nazvanya hetak podle bolšych

FONETYKA

S a m a h u k i

A k a ń n i e

Najvialikšaj asabligačiaj krywickich samahukaŭ jośc akańnie, h. zn pierachod nienacišnienych **o**, **e**, a redčas i jinšych samahukaŭ u **a**. Naš rukapis maje mnostva prykładaū akańnia. Razhledžu asobna prykłady na pierachod **o** ū **a** i asobna na pierachod **e** ū **a** ('a').

Pierachod nienacišnienaha o ū a. Pryviadu niekatoryja prykłady na pierachod nienac. **o**. ū **a**. Dziela taho, što jak **o** spačtnaje, pierachodzie ū **a** tak-ža nienacišnienaje **o** z daūniejsaha ſu, prykłady na jich buduć prvyedzien razam. **A** na miescu etymologiczna **o** nienacišnienaha ū 1-m skladzie pierad naciskam: Prarok 13a17*), daždžu ibid., 'adzinamu 42b9, pačau 41a2, pa dzešec 17a9, pa razu 17a8.

U druhim skladzie pierad naciskam: 'Ad stvaricela 38b16, dakranūušiše 32b16, panižau 12a13, 'adpūsklivij 3b14, pa čirvonam załatom 17a16, 'addaliuši 2b14, vałasi 133al, 'ašminaccā 38b17, ne 'abrakacujiše 40a9, daždžavoha 47b16.

U trejčim i dalšych skladoch pierad naciskam: 'abdaravaū 19b7, pad hałavuj 19b7 (-pad hałavoj), da 'adpūšene 23a11, 'ašmidzešat 47b8, da saraku 57a6, bahatiri 130a5, 'ad 'ašmidzešat četiroch hod 14a10, 'ad perehavuru (-voru) 41b1.

U skladoch pa nacisku. U pieršym skladzie pa nacisku: sustavaū

miestau jichniaje prastory — Vilni j Ašmiany) apisany mnoju ū vart. „Stan badań nad klasyfikacją dialektów języka białoruskiego” (Balticocslavica II, Vilnia 1936 h.). Hranicy vilenska-ašmianskich havorkau hetkija: Kali ad utoku r. Išlačy ū Biarezinu (Niomnauškuju) praviadziom na zachod la miest. Višnieva (Vałožynska, la stancy Bahdanava) liniu da moūnaj hranicy ū Latuvisami la miest. Varanova, dyk aznačym hranicu paūdniauvuju našych havorkau. Na poūn. j zach. hranica vilenska-ašmianskich havorkau zychodzicca z moūnaju hranicaju krywicka-latuviskaj. Na ūschodzie hranica prachodzie ad r. Biareziny na poūnač da latuviskaje hranicy blizka Haducišak, tak, što ū siarednim biełaruskim dyialekcie zastajucca Vałožyna, Zabiareźzie, Harodžki, Prudy, Zalešsie, Smarhoni, Daniušava, Žojdziški, Višnieva (Vialejskaje, la Svira), Svir, adli Miadzieł, Postauje, a da vilenska-ašmianskich havorkau adychodziać: Bahdanava, Kreva, Halšany, Soły. Značycca, prastora zajmanaja vilenska-ašmianskimi havorkami skladajecca z hetkich ciapierašnich pavietaū: Vilenska-Trockaha, Ašmianska, biaz vołaści Smarhonskaj, dy nieviačkich čašciaū pavietaū Lidzkaha j Sviancianska.

*) Pieršy lik la kažnaha prykładu pakazuje bačynu rukapisu, druhı — radok.

la16, pomači 4b1, 'udzačnašci 9a9, małaku(-o) bełaje i smačnaje raj-skaje 22b10-11, čełevekau 31b1, nad cełam, pravaj 55b15.

Taksama **a** na miescu nienacišnienaha kancavoha **o** majuć u naz.-prym. adz. 1. (nom.-acc. sg.) usi jmiony nijakaha rodu — nazouňja, prymietnyja, dziejaprymietnyja, zajmiony nijakaha rodu dy pryslouji, paústałyja skaścianieńiam naz. -prym. adz. 1. siarednich prymietau: chełopstva i paddanstva činiš 4a12, tvaju(-o) słova 61b3, svaju(-o) ce-ła 60a11, adzinostva 4b2, mnoha 14a12, 'uso ceła naha, hrešna 129b3, choc blizka, 'a hłiboke(-ka) 73bl, bahamołstva činiu 14b2.

Adnolkava ū druhim składzie pa nacisku: moūčikam 9b10, nevul-nikaū(-vo-) 12a5, kłopataū 52a2, pitalnikaū 79b2, patničnaj 33a9, ne-vernikaū 13a6, dzeravam 44b2, 73b3, hułasam (ho-) 19a2, 42b10, słova stvaricelškaje 57b2, pošepkam 81b14, na toje dzerava 75a8, ska-žu, što še dzejała 108a3.

Zhodna z asabliwaścimi arabskaha pišma, pa **k**, **ch**, **t** arabski značok da **a** karotkaha abaznačaje kryvickaje **a** (a nia **e**, jak pa jinšych suhu-kach). Značycce, u prykladach-chełop 4a3, kerona 40a12, pachevali 18b13, kolke (adv.) 43a1, tevari 60b3, da kelen 58b3, cherošich 96a3 i ū mnoście jinšych **-e** pa **k**, **ch**, **t** treba čytać jak **a**. Transkrybavany padobnyja pryklady pieraz **e**, a nia **a**, bo pisar „Al kitabu” u tych samych słowach piša tak-ža pa **k**, **ch**, **t**, choć u miansyni prypadkau, **a** (značyc, stavie arabskaje **a** daŭhoje), prykl.: chałop 79b10, charošija 90a1, chaninem 51a4, karona 26a17, kaleni 84a1, kolka (adv.) 40b15, 42a1, ta-variši 61b7, katorije 130a5, łokac 73b9.

Tak-ža zhodna z asabliwaścimi arabskaha pišma, arab. **a** karotkaje z ajn abaznačaje kryvickaje **a**. Adnak takoje **a** z ajn transkrybavana pieraz **e** iz značkom ', bo ū tych samych słowach aútar niaredka pieradajeć kryvickaje **a** (jak iž nienacišnienaha **o**, tak i spačtnaje) pry pomačy arab. **a** daŭhoha z ajn. Kali-b u vabodvych prypadkach transkrybavać adnolkava pieraz **a**, dyk byū-by zacierty ū danym prypadku pravapisny stan rukapisu Dyk takovyja pryklady ū transkrypcy, jak 'edna, 'ebaraniu, treba čytać taksama, jak 'adna, 'abaraniu, značycce z **a** na pa-čatku słowa.

A ū prymionach-pryrostkach. Hetta budzie na miescu zaciemić, jaki sa-mahuk žjaūlajecca ū rukapisie na miescu vokalizavanaha ź u prymionach prystokach. Najbalej prykladaū jo ū prymieni **z**, paústałym zlićiom **s'b** a **jbz**. Hetaje prymia ū sprawie ź pryniało funkcu spačtnaha prymieni **s'b**. Pryklady z **a** na miescu daūniejšaha ź ū prymieni **z**: s'ohodne i za-mnoj pan hutariū 5a4, zapsūje 43a17, 43b8, 84b9, 74a3, 84a10, za-

ХРОНІКА

— 13 студня 1952 адбылася зборка нюёрцкіх сяброў Крывіцкага Навуковага Т-ва Пр. Скарыны, на каторай Др. Я. Станкевіч прачытаў рефэрат на тэму „Уз-наўленыне Беларускага Гаспадарства за Наполеона”. Просьле рефэрата і дыскусіі над ім былі разгледжаныя актуальныя справы Т-ва.

— Ад пачатку 1952 г. „Веда” выходзе што месяца, але з прычыны пераходу ў новую друкарню, каторая мусіла заказаць нестаючыя ў яе некаторыя беларускія літаратуры, гэты нумар выходзе із спазненінем. Тры наступныя нумары „Веды” таксама выйдуць пазней прадбачанага часу.

— Крывіцкае Навуковае Т-ва Пр. Скарыны выдала кніжку М. Панькова „Паказынік беларускіх выданняў на чужынне за 1945-1950 гг.” Ню Ёрк 1952 г., бач. 64 ін 8°.

— У Лёндоне на Free Course of C.-E. European Studies выкладае таксама Беларус, Др. Ч. Сіповіч, рэктар Беларускага Каталіцкага Універсітэта ў Англіі.

Адзержана на Выдавецкі Фонд „Веды” ад Ф. Каранеўскага 9 дал. і ад А. Асоўскага 2 дал. Вялікі дзяяк!

З прычыны нястачы сяродкаў Рэдакцыя „Веды” ня плаце гонорару аўтарам.

ПРАДСТАУНІКІ „ВЕДЫ”:

А. У Задзіночаных Гаспадарствах Амэрыкі:

- 1) **Ню Ёрк:** а) рэдакцыя „Веды”, б) украінская кнігарня „Говерля”, 41 Е. 7 вул. New York City;
- 2) **Chicago:** Mr. V. Panucevič, 723 W. De Koven Str., Chicago 7;
- 3) **Detroit:** Mr. M. Serdečenka, 6733 Varjo Str., Detroit 12, Mich.;
- 4) **New Brunswick, N. J.:** Mr. J. Azarka, 22 Prospect Str.;
- 5) **South River, N. J.:** Mr. A. Stoma, 25 Wilson Ave.

Б. Вонках Задзіночаных Гаспадарстваў:

- 1) **Australia:** Mr. Donat Jackievič, 60 Fisher St., East Brisbane, Queensland;
- 2) **England:** Rev. Dr. Č. Sipovič, Marian House, Holden Avenue, Woodside Park, London 12;
- 3) **Canada:** Mr. J. Pitushka, 31 Noble St., Toronto, Ont.;
- 4) **France:** Mr. Al. Jacevič, Vinantes par Juilly (Seine et Marne);
- 5) **Germany:** Mrs. Žin. Stankievič ycha, 13b, Rosenheim, Westerndorfer Str. 39-12/II, Regierungslager.
- 6) **Spain:** J. Survila, Donoso Cortés, 63, Madrid.

Адміністрацыя „Веды” просе выпісаваць часапіс ад Прадстаўнікоў „Веды” і разылічацца зь імі.

Рэдактар: Др. Я. Станкевіч

Editor: Dr. J. Stankievich

Ukrainian American Press, 133 E. 4th St., New York.